

O. A. Oryshchenko

THE SPECIFICITY OF PERSONALITY FACTOR STRUCTURE OF VARIOUS EMPATHY TYPES REPRESENTATIVES

In the paper empathy is discovered from the standpoint of continuum approach that allows considering it as a complex multi-level, but at the same time, as a holistic formation. In the context of this approach, the parameters of qualitative (emotional, cognitive, predictive and efficient empathy) and substantial (empathic orientation) levels of the empathy are subjected to the integrated theoretical and empirical research. At the substantial level those characteristics of the empathy are observed that mainly reflects the empathic orientation of the personality. The empathic orientation is understood as a manifestation of empathic preferences, as the choice of the subject of those objects and spheres of life, in relation to which, in the first place, empathic experiences of the subject appeared and where the most pronounced individual characteristics of the empathy manifest themselves. In the context of the continuum approach, as the indicators of the empathic orientation (substantial structure of the empathy), the following parameters are allocated: the empathy to relatives and friends (the relative empathy); the empathy to colleagues, students, clients (the range of professional communication); the empathy to strangers and unfamiliar people (the range of non-professional communication); the self-empathy as the empathy of a subject to himself / herself; the empathy to the works of art characters; to the representatives of the animal world; to the plant world; to the nature, to the outside world as a whole; to the past events in the subject's life or in the lives of the people around him / her; to the possible future events, etc. The research of qualitative and substantial features of the empathy was carried out from the standpoint of the differential and psychological analysis. The individual psychological characteristics of personality factors of different types of the empathy and the empathic orientations by R. Cattell are discovered and described. It was found that almost all the subjects tend to lack of experience or minor guilt. This fact requires a more in-depth study, but we can assume that the test of the sample to a greater extent is characterized by healthy and not neurotic tendencies in relations with the outside world and other people.

Keywords: empathy, relative empathy, self-empathy, empathic orientation.

Подано до редакції 05.08.14

УДК: 159.954.2.018.4

A. O. Саннікова

СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ СЦЕНІЧНОГО БАР'ЄРУ

У статті викладено результати дослідження ставлення до себе осіб з різним рівнем сценічного бар'єру. Визначено поняття "сценічний бар'єр", котре розглядається як об'єктивне явище, що демонструє розбіжність цілей і результатів діяльності (невідповідність обраної моделі власної поведінки до реальної самопрезентації, невідповідність бажаних контактів з глядачами фактичній взаємодії з ними, невідповідність рівня власної досценічної підготовки реальному процесу виконавської діяльності) та як суб'єктивне явище, що виявляється в переживаннях різного роду, в основі яких – незадоволені потреби; емоційний, мотиваційний і когнітивний дисонанси (інконгруентність). При дослідженні компонентів сценічних бар'єрів у зв'язку зі самоставленням установлені тільки від'ємні значимі зв'язки. До комплексу домінуючих показників самоставлення групи високобар'єрних осіб входять наступні: очікування негативного ставлення інших, відсутність самокерівництва, самозвинувачення, відсутність самовпевненості на фоні самоінтересу. Встановлено, що внаслідок заниженої самооцінки у виконавців проявляється недовіра і підозрілість до інших людей. Показано, що представникам групи досліджуваних із високим значенням індексу сценічного бар'єру властива відсутність тенденцій шукати причини вчинків, результатів і власних особистісних особливостей у собі самому; слабка саморегуляція тощо. Виявлено, що, незважаючи на рівень самооцінки, зовні сценічна поведінка високобар'єрних виконавців часто виглядає в межах упевненої поведінки. Ймовірно, внутрішня невпевненість у собі не завжди проявляється зовнішню поведінці на сцені завдяки тому, що виконавці можуть успішно використовувати навички упевненої поведінки. Ці навички можуть бути надбані в результаті навчання сценічної поведінки, завдяки сценічному досвіду, завдяки наявності загальної підвищеної уваги до себе, самоінтересу до властивих їм емоційних станів. Емпірично встановлено, що впевненість у собі несумісна з переживаннями сценічного бар'єру, а невпевненість у собі, будучи цілісним симптомокомплексом, виявляється у виконавців у вигляді схильності до сценічних бар'єрів (боязкість, соромливість, сумніви, страхи, хвилювання тощо), що ставить під сумнів професійну придатність виконавців з подібними стійкими якостями особистості.

Ключові слова: сценічний бар'єр, ставлення до себе, впевненість у собі, особистість.

Постановка проблеми. Визначення поняття "сценічний бар'єр" стикається з труднощами і практичного, і теоретичного плану, що зумовлено надзвичайною широтою і варіативністю підходів до

дослідження загальної проблеми психологічних бар'єрів і водночас майже відсутністю розробок проблеми саме сценічних бар'єрів. З одного боку, така ситуація сприяє розвитку еkleктичності уявлень у цій

області, з іншого – свідчить про складність і неоднозначність самого психологічного феномену.

У психологічній літературі бар'єри розглядаються таким чином:

– як перешкода для чого-небудь [7];

– як психологічний феномен, що представлений у формі відчуттів, переживань, образів, понять та ін., в якому відображено властивості об'єкта обмежувати прояв життєдіяльності людини, перешкоджати задоволенню її потреб [9; 17];

– стійкі особистісні утворення, що за певних обставин приводять до збою процесу взаємодії з іншими людьми [5.];

– мотив, що перешкоджає виконанню певної діяльності або дій..., певні труднощі: переживання, а іноді й розуміння невідповідності, що виникає між вимогами діяльності і можливостями особистості [2];

– незриме зміцнення, що споруджує кожна людина з метою захисту свого внутрішнього світу, буферні зони, що заважають іншим наблизитися до неї [3];

– своєрідний соціально-психологічний феномен, що проявляється як певний результат переживання особистістю труднощів спілкування [13];

– внутрішня перешкода, мимовільний опір людини будь-якій дії, активізації думок, бажанню, мотиву, викликане їх характером, неприйнятним для цього індивіда [16];

– зовнішня перешкода, тобто загорода, що перешкоджає вільному проході [14] тощо.

Таким чином, навіть короткий огляд визначень, по-перше, свідчить про те, що феномен "психологічний бар'єр" розглядається як складне утворення, яке включається в простір споріднених понять, що містить цілий ряд різних семантичних відтінків: бар'єр, блок, труднощі, перепони, буферні зони, стійкі особистісні утворення, психологічний настрій особистості тощо. Це говорить про складність і міждисциплінарність означеного феномену, про широке і неоднозначне його використання, результатом чого є відсутність на сьогоднішній день чіткого визначення поняття "психологічний бар'єр".

По-друге, аналіз літератури надає певну інформацію про функції бар'єру (конструктивну, деструктивну), компоненти психологічного бар'єру, що включають характеристики емоційної, когнітивної, конативної (поведінкової), регулятивної, психофізіологічної та інших психічних сфер особистості.

Отже, теоретично визнається існування труднощів, психологічних бар'єрів, які протікають і як *короткочасний психічний стан*, і як *властивість особистості* [2; 13]. Бар'єр як *психічний стан* характеризується ситуативністю, короткочасністю, динамічністю, а як *властивість*, як риса особистості – тривалістю, усталеністю, стабільністю, так би мовити, постійною схильністю до вибору саме такої форми ставлення до сценічної ситуації. Отже, сценічний

бар'єр як риса, як диспозиція передбачає індивідуальні варіації у схильності сприймати широкий круг ситуацій як небезпечних і загрозових для сценічної діяльності.

У цій роботі сценічні бар'єри, аналогічно труднощам у соціальній взаємодії, у спілкуванні [4; 5; 8], розглядаються як:

– об'єктивне явище, що демонструє розбіжність цілей і результатів діяльності (невідповідність обраної моделі власної поведінки до реальної самопрезентації; невідповідність бажаних контактів з глядачами фактичній взаємодії з ними; невідповідність рівня власної досценічної підготовки реальному процесу виконавської діяльності);

– як суб'єктивне явище, що виявляється в переживаннях різного роду, в основі яких – незадоволені потреби, емоційний, мотиваційний і когнітивний дисонанс (інконгруентність). Слід уточнити, що поняття конгруентність (*congruens, congruensis*) у перекладі з латинської мови означає відповідність, збіг; інконгруентність (*incongruens, incongruensis*) – невідповідність, неспівпадання. Таким чином, конгруентність як риса особистості розглядається як властивість, що забезпечує відповідність або невідповідність внутрішнього психологічного змісту до того, що демонструється особистістю. К. Роджерс розглядав конгруентність як відповідність емоційних переживань їх усвідомленню і вербальному або невербальному виразу, а інконгруентність – як невідповідність між відчуттями і їх усвідомленням, між усвідомленням і їх вираженням [18];

– і нарешті, як психологічний феномен, що виявляється і проявляється тільки в сценічній діяльності виконавця.

Серед чинників сценічного бар'єру розглядалися певні якості, що характеризують ставлення особистості до себе: ступінь упевненості в собі, самооцінка, саморегуляція, самозвинувачення тощо.

Метою статті і є виклад результатів дослідження ставлення до себе осіб з різним рівнем сценічного бар'єру.

Сценічні бар'єри вивчалися за допомогою "Тест-опитувальника схильності до сценічних бар'єрів" (самооцінний варіант) [1].

Задля вивчення певного кола якостей, що відображають різні сторони суб'єктивного ставлення до себе, ми використовували "Тест упевненості в собі" [11; 12], та "Тест-опитувальник самоставлення" В. В. Століна і С. Р. Пантелєєва [15]. Ці методики спрямовані на вивчення.

У табл. 1 надані коефіцієнти кореляцій між показниками сценічного бар'єру і впевненості в собі. Перше, і головне, що є очевидним, – це наявність тільки від'ємних, значимих зв'язків, переважно на рівні 1%, між показниками, що вивчаються. При більш ретельному розгляді виявляється, що показник ЗВС (загальна впевненість у собі) і ССм (соціальна сміливість)

пов'язані майже із усіма показниками сценічного бар'єру.

Таблиця 1

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками сценічного бар'єру і впевненості в собі

Показники впевненості	Показники сценічного бар'єра							
	БПф	БЕм	БКг	БКн	БК-Р	БЕрг	БСтп	ІнБ
ЗВС		-278**	-209**	-135**	-201**	-196**	-153*	-223**
ССм	-209**	-253**	-226**	-113**	-194**	-250**	-204**	-255**
ІнСК						-162*		

Примітка. Показники впевненості в собі: ЗВС – загальна впевненість у собі, ССм – соціальна сміливість, ІнСК – ініціативність у соціальних контактах. Показники сценічного бар'єра: БПф – психофізіологічний показник сценічного бар'єра; БЕм – емоційний показник, БКг – когнітивний, БКн – конативний, або поведінковий, БК-Р – контрольно-регулятивний, БЕрг – ергічний (енергетичний) показник, БСтп – показник загальної схильності до «стоп-реакцій», ІнБ – індекс сценічного бар'єра (композитна оцінка).

Що стосується показника ІнСК (ініціативність у соціальних контактах), то він виявляє від'ємний зв'язок лише із показником БЕрг (ергічний або енергетичний показник). Такі зв'язки переконливо доводять, що схильність до бар'єрів виключає впевненість у собі, і навпаки, висока впевненість у собі несумісна із переживаннями сценічного бар'єру.

Для перевірки такого припущення розглянемо результати *якісного аналізу* – проаналізуємо профілі показників самовпевненості представників двох груп осіб (попередньо виділених із загальної вибірки), які схильні і не схильні до переживання сценічних бар'єрів, що представлені на рис. 1.

На осі ОХ розташовані показники впевненості у собі, на осі ОУ – їх значення, що виражені у стенах. Середня лінія ряду проходить через позначення 5,5 стена. Кожна позиція на графіку представляє собою середні значення відповідних показників представників кожної групи, що виражені в стенах. Отже, профілі впевненості в собі розташовані по обидві сторони середньої лінії ряду, що свідчить про протилежність тенденцій у проявах цієї риси в осіб схильних і не

схильних до сценічного бар'єру. Цей факт повністю підтверджує результати кореляційного аналізу – схильність до сценічних бар'єрів співвідноситься з неупевненістю в собі.

Спираючись на змістовий опис кожного показника, що надані автором методики, спробуємо охарактеризувати особливості упевненості в собі представників кожної групи. Особи, що схильні до переживання сценічних бар'єрів, характеризуються неупевненістю в собі (ЗВС-), боязкістю і сором'язливістю (ССм-). У присутності авторитетної персони (аудиторії, комісії, тощо) ці особи бентежаться, постійно борються зі своїми страхами, соромляться звертатися зі своїми проблемами до інших людей.

Таким людям важко починати розмову з незнайомою людиною, вони неініціативні в соціальних контактах (ІнСК-), їм важко прийняти рішення для здійснення тих або інших дій, важко працювати на очах у людей. На наш погляд, виконавець з подібними якостями буде професійно непридатним, оскільки сенс і мета його професійної діяльності – це сцена, це прискіплива увага з боку глядачів.

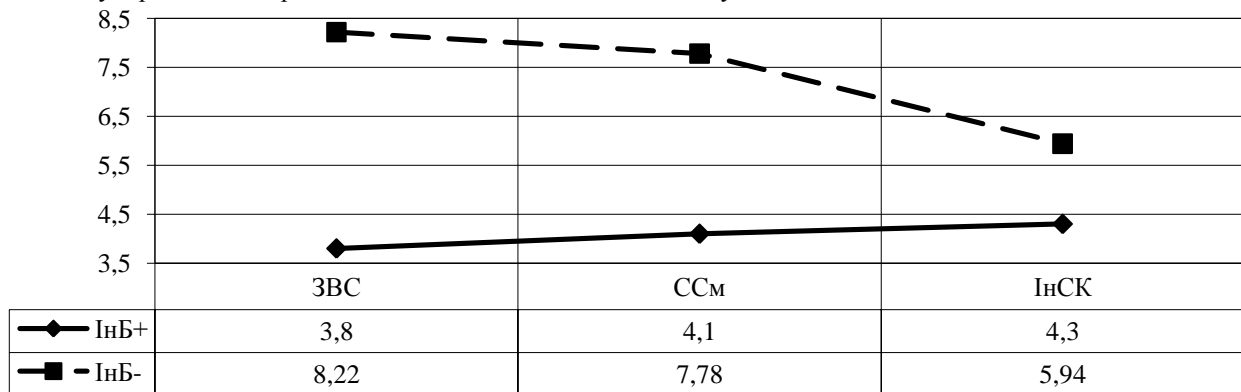

Рис. 1. Профілі показників самовпевненості груп досліджуваних осіб, які схильні (N=20) і не схильні (N=18) до переживання сценічних бар'єрів.

Спираючись на змістовий опис кожного показника, що надані автором методики, спробуємо охарактеризувати особливості упевненості в собі представників кожної групи. Особи, що схильні до переживання сценічних бар'єрів, характеризуються неупевненістю в собі (ЗВС-), боязкістю і сором'язливістю (ССм-). У

присутності авторитетної персони (аудиторії, комісії, тощо) ці особи бентежаться, постійно борються зі своїми страхами, соромляться звертатися зі своїми проблемами до інших людей.

Таким людям важко починати розмову з незнайомою людиною, вони неініціативні в соціальних контак-

тах (ІнСК-), їм важко прийняти рішення для здійснення тих або інших дій, важко працювати на очах у людей. На наш погляд, виконавець з подібними якостями швидше буде професійно непридатним, оскільки сенс і мета його професійної діяльності – це сцена, це прискіплива увага з боку глядачів.

Представники другої групи, тобто ті, що не схильні до переживань сценічних бар'єрів, навпаки, упевнені в собі (ВС+), зазвичай домагаються того, що їм потрібно, у них досить сил і енергії, щоб утілити в життя задумане, в цілому вони контролюють свою долю. Представники цієї групи людей легко вибирають

ту лінію поведінки, яка дає їм найбільші шанси досягти своїх цілей, це незалежні і відповідальні люди. Вони соціально сміливі (ССм+), ініціативні в соціальних контактах (ІнСК+), можуть прямо і легко повідомити близьким людям своє невдоволення, вони не уникають говорити про те, що може образити інших людей. Таким особам легко вдаються прохання, якщо їм щось потрібно від інших людей.

У табл. 2 представлені значення t-критерію Ст'юдента, що підтверджують наявність розбіжностей між однойменними показниками профілів самовпевненості обох груп досліджуваних.

Таблиця 2

Значення t-критерію Ст'юдента між однойменними показниками самовпевненості двох груп досліджуваних

Порівняння групи ІнБ+ / ІнБ-	Показники самовпевненості груп, що порівнюються		
	ЗВС	ССм	ІнСК
t-критерій	-2,15*	-3,77*	-1,23

Слід зазначити, що важливим компонентом упевненості в собі є самооцінка індивідом власного поведінкового репертуару і віра в його ефективність. Ядром упевненості виступає самостійно вироблене стабільне позитивне ставлення індивіда до власних навичок, умінь і здібностей, ставлення до себе [10].

Отже, ми вважаємо за необхідне водночас зі сценічними бар'єрами дослідити й особливості самоствавлення. У табл. 3 надані результати кореляційного аналізу показників сценічного бар'єру і самоствавлення (за тест-опитувальником самоствавлення В. В. Століна і С. Р. Пантелєєва) [6]. У додатку 3.4 (табл. 3.4) – між показниками бар'єру публічних виступів і показниками самоствавлення.

Аналіз кореляційної таблиці виявив, що аналогічно показникам упевненості в собі (див. табл. 3.6), між компонентами сценічного бар'єру і самоствавлення також існують тільки від'ємні значимі зв'язки, за винятком додатного зв'язку на рівні 5% між БМо (мотиваційна

складова) і СІV (самоінтерес). Розглянемо від'ємні зв'язки більш детально. Показники самоствавлення СS, СІІ, СІІІ, С3 і С5 від'ємно, переважно на рівні 1%, корелюють із такими показниками сценічних бар'єрів, як БПф, БЕм, БКг, БКн, БК-Р, БЕрг, БСтп і ІнБ.

Що стосується показника СІV, то він від'ємно пов'язаний з показниками БКг, БКн, БСтп ($p \leq 0,05$) і показниками БК-Р, БЕрг і ІнБ ($p \leq 0,05$). Крім того, показник самовідношення С1 від'ємно пов'язаний з показниками БЕм та БКн; показник С4 також пов'язаний з показниками БСтп і ІнБ ($p \leq 0,05$).

Загалом результати кореляційного аналізу свідчать про те, що схильність до сценічних бар'єрів співвідноситься з негативним ставленням до себе.

Тепер розглянемо профілі показників самоствавлення представників груп досліджуваних осіб, які схильні і не схильні до переживання сценічних бар'єрів. Ці профілі надані на рис. 2.

Таблиця 3

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками сценічного бар'єру і самоствавлення

Показники самоствавл.	Показники сценічного бар'єра								
	БПф	БЕм	БКг	БКн	БК-Р	БМо	БЕрг	БСтп	ІнБ
CS	-272**	-229**	-245**	-151*	-211**		-204**	-251**	-274**
СІІ	-292**	-262**	-322**	-295**	-253**		-277**	-235**	-338**
СІІІ	-192**	-149*	-145*	-154*			-148*	-244**	-202**
СІV			-153*	-171*	-184**	154*	-216**	-163*	-191**
С1		-145*	-163*						
С2		-178*	-201**	-268**	-228**		-242**	-241**	-252**
С3	-240**	-296**	-301**	-281**	-237**		-289**	-273**	-337**
С4								-139*	-139*
С5	-188**	-207**	-218**	-174*	-211**		-199**	-170*	-240**

Примітка. Позначення показників самоствавлення: СS – інтегральний показник самоствавлення, СІІ – аутосимпатія, СІІІ – очікування позитивного ставлення від інших, СІV – самоінтерес, С1- самовпевненість, С2 - ставлення інших, С3 – самоприйняття, С4 – самокерівництво, С5 – самозвинувачення.

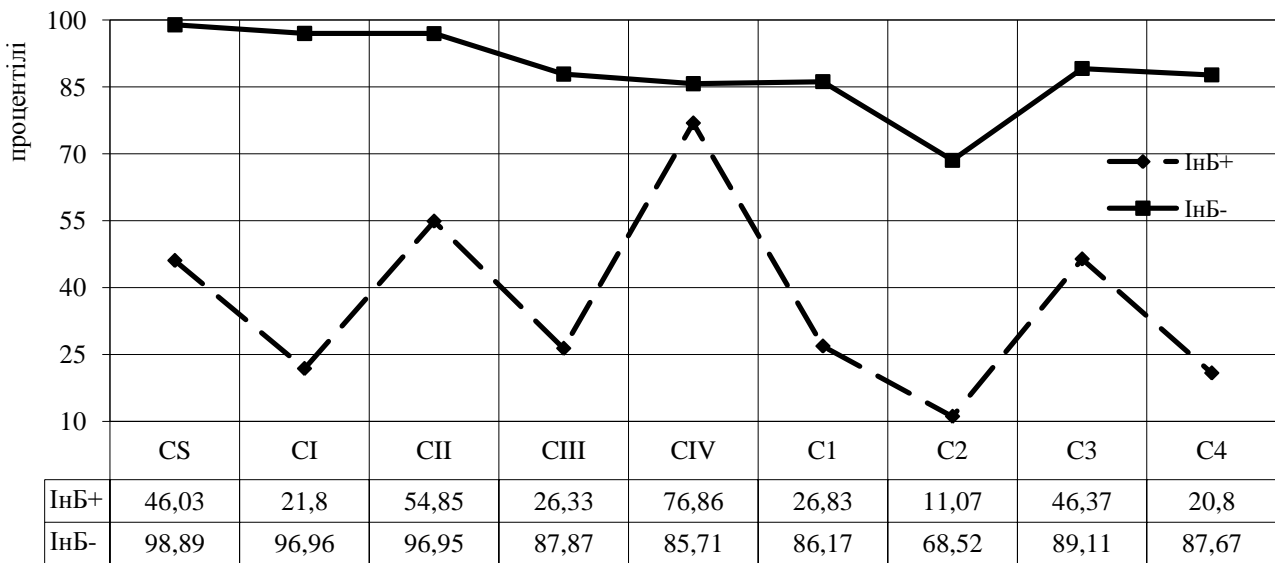

Рис. 2. Профілі показників самоствавлення груп досліджуваних із високим і низьким значенням індексу сценічного бар'єру

На осі ОХ представлені показники самоствавлення, на осі ОУ – проценти. Кожний профіль відображає середні значення відповідних показників представників кожної групи, що виражені в умовних одиницях (процентах). Середня лінія ряду проходить через позначення 50 проценти.

Візуально профілі самоствавлення розташовані по обидві сторони середньої лінії ряду, що свідчить про протилежність тенденцій у проявах самоствавлення особистості. Отже, аналіз цих профілів (рис. 2) дозволяє описати психологічний портрет самоствавлення представників кожної групи досліджуваних. Нагадаємо, що при аналізі кожного профілю ми ранжуємо значення показників за відхиленням від середньої лінії ряду (від більшого значення до меншого). При цьому, значення показника, що розташовані в просторі вище середньої лінії ряду, характеризують тенденцію до позитивного полюса аналізованого параметру. Значення вище 75-го процентиля свідчать про яскраву вираженість цієї якості. Значення показників нижче за середню лінію ряду свідчать про слабку вираженість параметру, що діагностується, а нижче 25-го процентиля – про його невираженість.

Спочатку розглянемо прояви самоствавлення, що властиві особам, які не відчувають сценічних бар'єрів. Перш за все, профіль самоствавлення представників цієї групи розміщений у просторі додатного полюсу, причому переважно в четвертому кварталі розподілу, за виключенням показника С5 (самозвинувачення). Це свідчить про загальне позитивне ставлення до себе, що виражається у самовпевненості, позитивному самоствавленні, відчутті сили власного Я, здатності ефективно управляти своїми емоціями з приводу самого себе, а також контролювати їх. Такі люди відчувають симпатію до себе, почуття згоди зі своїми внутрішніми спонуканнями,

прийняття себе таким, яким є, навіть з деякими недоліками. Ці люди схвалюють свої плани і бажання, вони поблажливі, дружні до себе.

А тепер розглянемо прояви самоствавлення, що властиві представникам групи високобар'єрних осіб, що для нас є найбільш цікавим. Отже, до комплексу домінуючих за значенням показників самоствавлення групи досліджуваних із високим значенням індексу сценічного бар'єру входять наступні: С2- (негативне ставлення інших), С4- (відсутність самокерівництва), CIV+ (самоінтерес), С5+ (самозвинувачення), С1- (відсутність самовпевненості).

Звернення до опису означених шкал самоствавлення дозволяє вважати, що представникам цієї групи властиве очікування негативного ставлення до них інших людей. Така особа думає, що її особистість, характер і діяльність не здатні викликати в інших людей пошану, симпатію, схвалення, розуміння (С2-), вона переконана в підвладності свого Я зовнішнім обставинам. Це особи з поганою саморегуляцією, розмитим локусом Я, відсутністю тенденції шукати причини вчинків, результатів і власних особистісних особливостей у собі самому, що свідчить про відсутність або слабкий самоконтроль і самокерівність (С4-). Такі люди невпевнені в собі, несамостійні і вважають себе невольовою людиною (С1-).

Крім того, таким особам властива схильність до самозвинувачення і наявність негативних емоцій по відношенню до власного Я (С5+). Проте, представники групи, що аналізується, все ж таки виявляють до себе той інтерес (CIV+), що фіксує їх негативне ставлення до себе.

У табл. 4 надані значення t-критерію Ст'юдента, що підтверджують наявність розбіжностей між однопольовими показниками профілів самоствавлення особистості представників обох груп досліджуваних.

Значення *t*-критерію Ст'юдента між однойменними показниками самоставлення особистості у підвбірках, що порівнюються

Гр. ІнБ+ / Гр. ІнБ-	Показники самоставлення груп, що порівнюються					
	С5	С1	СП	СІІ	СІV	С1
<i>t</i> – крит.	-9,87*	-12,0*	-25,4*	-10,6*	-1,34	-3,87*
Гр. ІнБ+ / Гр. ІнБ-	Показники самоставлення					
	С2	С3	С4	С5	С6	С7
<i>t</i> -крит.	-11,4*	-7,48*	-6,13*	8,25*	-9,88*	-6,55*

Стосовно розвиненості в представників високобар'єрної групи аутосимпатії, самоповаги і самоприйняття важко зробити будь-які висновки, оскільки за відповідними шкалами переважають середні значення. При цьому, як показує аналіз результатів, низький рівень самовпевненості є наслідком заниженої самооцінки. Отже, ґрунтуючись на матеріалах, представлених у цьому параграфі, можна зробити висновок про те, що невпевненість у собі, будучи цілісним симптомокомплексом, проявляється у виконавців у вигляді схильності до сценічних бар'єрів. За нашими даними, у співаків і музикантів занижена самооцінка може зовні проявитися як висока зарозумілість, високий самоконтроль або, навпаки, як занепокоєння, дратівливість. Окрім цього, унаслідок заниженої самооцінки у виконавців проявляється недовіра і підозрілість до інших людей.

Особливо слід відмітити, що, незважаючи на рівень самооцінки, зовні сценічна поведінка високобар'єрних виконавців часто виглядає в межах упевненої поведінки. Ймовірно, внутрішня невпевненість у собі не завжди проявляється зовні, у поведінці на сцені завдяки тому, що виконавці можуть успішно використовувати навички упевненої поведінки. Ці навички можуть бути надбані в результаті навчання сценічної поведінки, завдяки сценічному досвіду завдяки наявності все ж таки загальної підвищеної уваги до себе (значення в додатному полюсі біля середньої лінії ряду), самоінтересу до властивих їм емоційних станів, у тому числі сумнівів, страхів, хвилювань тощо.

Висновки:

1. При вивченні співвідношення сценічних бар'єрів і впевненості в собі встановлено, що висока

впевненість у собі несумісна з переживаннями сценічного бар'єру, про що свідчать значимі від'ємні кореляційні зв'язки, переважно на рівні 1%, між показниками феноменів, що вивчаються. Якісний аналіз за допомогою методу профілів також показує, що особи, схильні до переживання сценічних бар'єрів, характеризуються невпевненістю в собі (ЗВС-), боязкістю і соромливістю (ССм-), що ставить під сумнів професійну придатність виконавців з подібними якостями особистості.

2. При дослідженні компонентів сценічних бар'єрів у зв'язку зі самоставленням встановлено тільки від'ємні значимі зв'язки, за виключенням додатного зв'язку на рівні 5% між мотиваційною складовою сценічного бар'єру (БМо) і самоінтересом (СІV). При цьому, до комплексу домінуючих показників самоставлення групи високобар'єрних досліджуваних входять наступні: очікування негативного ставлення інших (С2-), відсутність самокерівництва (С4-), самозвинувачення (С5+), відсутність самовпевненості (С1-) на фоні самоінтересу (СІV+). Встановлено, що внаслідок заниженої самооцінки у виконавців проявляється недовіра і підозрілість до інших людей.

3. Емпірично встановлено, що невпевненість у собі, будучи цілісним симптомокомплексом, проявляється у виконавців у вигляді схильності до сценічних бар'єрів. Представникам групи досліджуваних з високим значенням індексу сценічного бар'єру властиво очікування негативного ставлення інших, відсутність самокерівництва, відсутність самовпевненості, слабка саморегуляція, відсутність тенденцій шукати причини вчинків, результатів і власних особистісних особливостей у собі самому, прояви самозвинувачення тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. А. с. Диференціальна діагностика схильності до переживань сценічних бар'єрів (психодіагностичний комплекс методик) / А. О. Саннікова. – № 33970; заявл. 05.05.2010, реєстрац. 05.07.2010.

2. Бродовська В. Й. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів: Словник / В. Й. Бродовська, В. О. Грушевський, І. П. Патрик. – К.: ВД «Професіонал», 2007. – 512 с.

3. Зимбардо Ф. Застенчивість / Ф. Зимбардо; пер. с англ. – М.: Педагогика, 1991. – 208 с.

4. Кульчицкая Е. И. Сирень одаренности в саду

творчества. / Е. И. Кульчицкая, В. А. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2008. – 316 с.

5. Лабунская В. А. Психология затрудненного общения: Теория. Методы. Диагностика. Коррекция: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / В. А. Лабунская, К. А. Менджерицкая, Е. Д. Бреус. – М.: Академия, 2001. – 288 с.

6. Общая психодиагностика : учеб. пособ. / под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. – М., 1987. – 303 с.

7. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1984.

– 816 с.

8. Парыгин Б. Д. Социально-психологический барьер и его функции / Д. Б. Парыгин // *Философия и социальная психология*; под ред. Б. Д. Парыгина. – Вып. 3. – Л., 1974.

9. Психологический словарь / под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др. – М.: Педагогика, 1983. – 448 с.

10. Романова Е. С. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы / Е. С. Романова. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2006. – 464 с.

11. Ромек В. Г. Психологические особенности уверенной в себе личности / В. Г. Ромек // *Социальная психология личности в вопросах и ответах*: учеб. пособие / под ред. проф. В. А. Лабунской. – М.: Гардарики, 2000. — С. 207–225.

12. Ромек В. Г. Тесты уверенности в себе / В. Г. Ромек // *Практическая психодиагностика и психологическое консультирование*. – Ростов-на-Дону: Ирбис,

1998. – С. 87–108.

13. Рояк А. А. Психологический конфликт и особенности индивидуального развития личности ребенка / А. А. Рояк. – М.: Педагогика, 1988. – 120 с.

14. Сліпушко О. М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика / Оксана Миколаївна Сліпушко. – К.: Криниця, 1999. – 512 с.

15. Слотіна Т. В. Психология личности: учеб. пособие / Т. В. Слотіна. – СПб.: Питер, 2008. – 304 с. – С. 209, с. 272–277.

16. Смирнов Б. А. Психология деятельности в экстремальных ситуациях / Борис Анатольевич Смирнов, Елена Викторовна Долгополова. – Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2007. – 276 с.

17. Шакуров Р. Х. Барьер как категория и его роль в деятельности / Рафаил Хайрулович Шакуров // *Вопросы психологии*. – 2001. – № 1. – С. 3–18.

18. Rogers C. Some observation on the organization of personality // *Amer. Psychol.* – 1947. – V. 2. – P. 3.

REFERENCES

1. Sannikova, A. O. (2010). A. s. Dyferentsialna diahnozytyka skhylnosti do perezhyvan stenichnykh barieriv (psykhodiahnostychnyi kompleks metody) [*Differential diagnosis of predisposition to experience scenic barriers (psychodiagnosical complex techniques)*]. [in Ukrainian].

2. Brodovska, V. Y. (2007). Tlumachnyi rosiisko-ukrainskyi slovnyk psykhologichnykh terminiv: Slovnyk [*Dictionary of Russian-Ukrainian psychological terms*]. Kyiv: VD "Professional" [in Ukrainian].

3. Zimbardo, F. (1991). *Zastenчивost [Shyness]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].

4. Kulchitskaya, E. I., Molyako, V. A. (2008). Siren odarennosti v sadu tvorchestva. *Siren' odarennosti v sadu tvorchestva [Lilac talent in the garden of creativity]*. Zhitomir: Vid-vo ZhDU imeniI. Franka [in Ukrainian].

5. Labunskaya, V. A., Mendzheritskaya, K. A., Breus, E. D. (2001). Psihologiya zatrudnennogo obscheniya: Teoriya. Metody. Diagnostika. Korrektsiya: ucheb. posob. dlya stud. vyssh. ucheb. zaved. [*Psychology of complicated communication: Theory. Methods. Diagnostics. Correction: textbook for students*]. Moscow: Akademiya [in Russian].

6. Bodalev, A. A. & Stolin, V. V. (Ed.). (1987). *Obshhaya psikhodiahnostika [The overall psychological testing]*. Moscow [in Russian].

7. Ozhegov, S. I. & Shvedova, N. Yu. (Ed.) (1984). *Slovar russkogo yazyka [Russian dictionary]*. Moscow: Rus. yaz. [in Russian].

8. Parygin, B. D. (1974). Sotsialno-psihologicheskii barier i ego funktsii [Socio-psychological barrier and its functions]. *Filosofiya i sotsialnaya psihologiya – Philosophy and Social Psychology* (Vol. 3). Leningrad [in Russian].

9. Davydov, V. V., Zaporozhets, A. V., Lomov B. F. (Ed.). (1983). *Psikhologicheskii slovar [Psychological Dictionary]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].

10. Romanova, E. S. (2006). *99 populyarnykh professiy. Psikhologicheskii analiz i professiogrammy [99 popular professions. Psychological analysis and professionogram]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].

11. Romek, V. G. (2000). Psikhologicheskii osobennosti uverennoy v sebe lichnosti [Psychological characteristics of self-confident personality]. *Sotsialnaya psikhologiya lichnosti v voprosakh i otvetakh – Social psychology in questions and answers*. Moscow: Gardariki [in Russian].

12. Romek, V. G. (1998). Testy uverennosti v sebe [Tests of confidence]. *Prakticheskaya psikhodiahnostika i psikhologicheskoe konsultirovanie – Practical psychological testing and counseling*. Rostov-na-Donu: Irbis [in Russian].

13. Royak, A. A. (1988). *Psikhologicheskii konflikt i osobennosti individualnogo razvitiya lichnosti rebenka [Psychological conflict and the peculiarities of individual development of a child]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].

14. Slipushko, O. M. (1999). *Tlumachnyi slovnyk chuzhomovnykh sliv v ukrainskii movi. Pravopys. Hramatyka [Glossary of foreign words in the Ukrainian language. Spelling. Grammar]*. Kyiv: Krynytsia [in Ukrainian].

15. Slotina, T. V. (2008). *Psikhologiya lichnosti [Personality Psychology]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].

16. Smirnov, B. A. & Dolgoplova, E. V. (2007). *Psikhologiya deyatelnosti v ekstremalnykh situatsiyakh [Psychology of activity in extreme situations]*. Kharkov: Izd-vo Gumanitarnyy Centr [in Russian].

17. Shakurov, R. H. (2001). Barrier kak kategoriya i ego rol v deyatelnosti [Barrier as a category and its role in activities]. *Voprosy psikhologii – Questions of psychology*, 1, 3–18 [in Russian].

18. Rogers, C. (1947). Some observation on the organization of personality. *Amer. Psychol.*, Vol. 2, P. 3.

А. А. Санникова

ОТНОШЕНИЕ К СЕБЕ ЛИЦ С РАЗНЫМ УРОВНЕМ СЦЕНИЧЕСКОГО БАРЬЕРА

В статье изложены результаты исследования отношения к себе лиц с разным уровнем сценического барьера. Определенно понятие “сценический барьер”, которое рассматривается как объективное явление, демонстрирующее разногласие целей и результатов деятельности (несоответствие избранной модели собственного поведения реальной самопрезентации; несоответствие желаемых контактов со зрителями фактическому взаимодействию с ними; несоответствие уровня собственной досценической подготовки реальному процессу исполнительской деятельности); как субъективное явление, которое проявляется в переживаниях разного рода, в основе которых – неудовлетворенные потребности; эмоциональный, мотивационный и когнитивный диссонансы (инконгруэнтность). При исследовании компонентов сценических барьеров, в связи с самоотношением, получены только отрицательные значимые связи. К комплексу доминирующих показателей самоотношения группы высокобарьерных личностей относится ожидание негативного отношения других, отсутствие саморукводства, самообвинение, отсутствие самоуверенности на фоне самоинтереса. Установлено, что в результате заниженной самооценки у исполнителей проявляется недоверие и подозрительность к другим людям. Показано, что представителям группы испытуемых с высоким значением индекса сценического барьера также свойственно отсутствие тенденций искать причины поступков, результатов и собственных личностных особенностей в себе самом; слабая саморегуляция и тому подобное. Обнаружено, что независимо от уровня самооценки, внешне сценическое поведение высокобарьерных исполнителей часто выглядит в пределах уверенного поведения. Вероятно, внутренняя неуверенность в себе не всегда проявляется внешне, в поведении на сцене благодаря тому, что исполнители могут успешно использовать навыки уверенного поведения. Эти навыки могут быть приобретены в результате обучения сценическому поведению, сценическому опыту, благодаря наличию общего повышенного внимания к себе, самоинтереса к свойственным им эмоциональным состояниям. Эмпирически установлено, что уверенность в себе несовместима с переживаниями сценического барьера, а неуверенность в себе, будучи целостным симптомокомплексом, проявляется у исполнителей в виде склонности к сценическим барьерам (робость, стыдливость, сомнения, страхи, волнения и тому подобное), что ставит под сомнение профессиональную пригодность исполнителей с подобными устойчивыми качествами личности.

Ключевые слова: сценический барьер, отношение к себе, уверенность в себе, личность.

А. О. Sannikova

SELF-ATTITUDE OF PERSONS WITH DIFFERENT LEVELS OF STAGE BARRIER

The article presents the results of the research aimed at identifying self-attitude of persons with different levels of stage barriers. The notion “a stage barrier” is defined, and it is regarded as a phenomenon, showing the objectives disagreement and the results of activities (i. e. mismatch of the chosen model of own behavior and the real self-presentation; discrepancy of the desired contacts with the audience and the real interaction with them; discrepancy of the self-preparation level and the actual process of performing activity); and as a subjective phenomenon that manifests itself in different kinds of experiences, which are based on the unmet needs; emotional, motivational and cognitive dissonance (incongruence). When investigating the components of scenic barriers due to the self-attitude, we received only negative significant bonds. The complex of the dominant marks of self-attitude group of persons with high barriers includes the expectation of others’ negative attitudes, lack of self-leadership, self-blame, lack of self-confidence against the background of self-interest. It is established that in a result of performers’ low self-esteem the distrust and the suspicion to the other people are manifested. It is shown that the experiment group members with a high index of stage barrier are also characterized by an absence of the tendencies to look for causes of their actions, the results and their own personal characteristics in themselves; the weak self-regulation etc. It was found that regardless of the self-esteem level, the external scenic behavior of high-barrier performers often appear within the confident behavior. Probably the lack of inner confidence is not always manifested externally, in the behavior at the stage due to the fact that actors can successfully use the skills of confident behavior. These skills can be acquired through the stage behavior training, scenic experience, due to the close attention to oneself, self-interest to their usual emotional states. It is empirically proved that the self-confidence is incompatible with the experiences of a stage barrier, but the self-doubt, being a holistic complex of symptoms, manifests itself as a tendency to stage barriers, i.e. shyness, shame, doubt, fear, excitement, etc. And it is doubtfully as for the professional integrity of the performers with these steady personality traits.

Keywords: scenic barrier, self-attitude, self-confidence, personality.

Подано до редакції 30.07.14